

УДК 581.9(292.452)

К.М. Данилюк

МІСЦЕ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ "НАДСЯНСЬКИЙ" У СХЕМІ ФІТОГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУВАННЯ КАРПАТ

Данилюк Е.Н. Место регионального ландшафтного парка "Надсянский" в схеме фитогеографического районирования Карпат // Науч. зап. Гос. природоведч. музея. – Львов, 2010. – Вып. 26. – С. 177-182.

На основании флористического анализа определено место территории регионального ландшафтного парка "Надсянский" (РЛПН) в фитогеографическом районировании Карпат – район Сянско-Верхнеднестровских Бескид Восточнобескидского округа, в пределах сектора Восточных Карпат.

Danylyuk K.M. Location of the Regional Landscape Park Nadsansky within the phytogeographical division scheme of the Carpathians // Proc. of the State Nat. Hist. Museum. – Lviv, 2009. – 26. – P. 177-182.

A place of the territory of the Regional Landscape Park Nadsansky (NRLP) in the phytogeographical division of the Carpathians is considered. The park area is the part of Siansko-Verhniodnisterski Beskydy region, East-Beskydy district, East-Carpathians sector.

Регіональний ландшафтний парк "Надсянський" (РЛПН) площею 19428 га розташований на території Турківського району Львівської області. Парк – складова частина польсько-словацько-українського Міжнародного біосферного резервату "Східні Карпати" (рисунок).

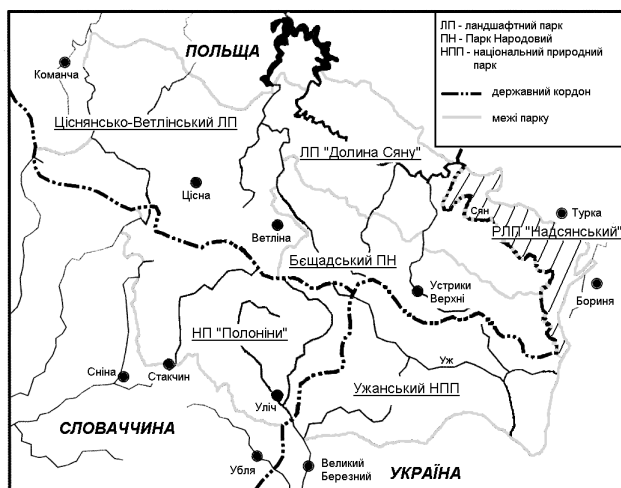

Рис. Міжнародний біосферний резерват "Східні Карпати"

У фізико-географічному відношенні РЛПН розташований у північно-західній частині Українських Карпат, на північно-східному макросхилі Карпатської гірської системи. Згідно з удосконаленою схемою фізико-географічного районування України [2] територія парку розташована в межах Вододільно-Верховинської області, Турківсько-Опорецького району.

За геоморфологічним районуванням РЛПН знаходиться в межах Вододільно-Верховинської геоморфологічної області (переважає структурно-ерозійний низькогірний рельєф), у районі Стрийсько-Сянської верховини (низькогірні хребти приурочені до кілевидних антиклінальних складок, а поздовжні долини відповідають широким синкліналіям), у Кросненській тектонічній зоні [7].

Питання визначення місця території парку "Надсянський" у фітогеографічному районуванні Карпат постає з кількох причин. По-перше, землі парку прилягають до прикордонної смуги, а оскільки територія Карпат розділена державними кордонами, то більшість дослідників фітогеографічне районування розробляли в адміністративних, а не у природних межах [8, 10, 14, 16]. По-друге, проблемою є й те, що згідно широковживаного в українській ботанічній літературі флористичного районування Українських Карпат В.І. Чопика [8], територія парку знаходиться на межі району Східних Бескид і низьких полонин. Окрім того, слід зазначити, що схеми районування Українських Карпат розроблялись переважно на основі або флористичних критеріїв [8], або ж на базі геоботанічних засад [1]. Ці недоліки усунуті у схемі комплексного фітогеографічного районування Карпат Л.О. Тасенкевич [4]: оскільки флористичне районування більшою мірою відображає історію формування рослинного покриву, геоботанічне – більше говорить про сучасний вплив на нього екологічних факторів, то комплексне районування об'єднує і відображає одночасно кілька аспектів становлення рослинного покриву.

Матеріали і методика досліджень

Конспект флори судинних рослин РЛПН складено на основі польових досліджень, що проводились автором у 2005-09 рр. Назви видів подано за номенклатурним опрацюванням Л.О. Тасенкевич [17], за винятком представників роду *Aconitum* [13] та *Senecio* [11]. Визначення місця території парку у фітогеографічному районуванні проведено на базі методичних засад, запропонованих у роботах О.І. Толмачова [6], В.І. Чопика [8], Ю.Р. Шеляга-Сосонка [9], В. Zemanek [18, 19] та ін.

Результати досліджень та їх обговорення

Над розробкою районування Карпат працювало багато вчених. Першу спробу районування усіх Карпат, що базувалась на флористичному принципі, з урахуванням даних щодо геологічної і петрографічної будови, рельєфу та клімату території, зробив Ф. Рах у 1898 р. [15]. В подальшому різні автори використовували різноманітні підходи для ботанічного поділу території. Ці критерії можна об'єднати у три основні групи [4]:

1. Флористичний критерій, при використанні якого одиниці поділу виділялися за рівнем родового і видового багатства, подібності систематичної структури, кількості та складу ендемів і видів на межі ареалів тощо;

2. Фітосоціологічний критерій (геоботанічний), при використанні якого враховується роль різних життєвих форм і рослинних угруповань, що ростуть на певних територіях;

3. Фітогеографічний підхід, що передбачає наголос на флористичних і флорогенетичних критеріях при виділенні хоріонів вищого рангу, та при переході до одиниць нижчого рангу – ширше застосування фітосоціологічних і екологічних критеріїв.

Згідно флористичного поділу Земної кулі А.Л. Тахтаджяна [5], Українські Карпати розташовані в межах Голарктичного царства, Бореального підцарства, Циркумбореальної області, Центральноєвропейської провінції, Карпатської

підпровінції. Згідно останнього геоботанічного районування України та суміжних територій [1], що базується на ознаках, притаманних рослинності, парк розташований в межах Європейської широколистяно-лісової області, Альпійсько-Карпатської гірської провінції лісів та високогірної рослинності, Східнокарпатської підпровінції листяних і хвойних лісів та високогірної рослинності, Верховинсько-Бескидського округу звичайно-дубових, букових і ялинових лісів та післялісових лук. Слід зазначити, що геоботанічне районування лише у загальних рисах характеризує рослинність і не відображає детальних особливостей флори.

В основу районування Українських Карпат, розробленого В.І. Чопиком [8], покладено флористичний критерій, в окремих випадках як допоміжні ознаки використано рослинність, геоморфологію, ґрунти тощо. Згідно із цією схемою, територія РЛПН знаходиться в межах провінції Східнокарпатської флори, у районі Східних Бескид і низьких полонин. Як характерні для цього району автор вказує два східнокарпатські ендеми – *Euphorbia carpatica* Wołoszczak і *Melampyrum herbichii* Wołoszczak; слід зазначити, що на території РЛПН трапляються обидва. Із видів, яким В.І. Чопик надавав особливої ваги при здійсненні флористичного районування, на території парку ростуть характерні східнокарпатські види та підвиди, більшість яких мають у Східних Бескидах крайню північно-східну межу ареалу: *Alnus viridis* (Chaix) DC., *Aposeris foetida* (L.) Less., *Dianthus barbatus* L. subsp. *compactus* (Kit.) Neuffel та ін.

За основну одиницю (найнижчий за рангом фітохоріон) В.І. Чопик [8] вважав район, що найбільш відповідало тодішньому стану вивченості видового складу флори Українських Карпат. Проте, як з'ясувалося в ході подальших досліджень, це районування потребувало вдосконалення, зокрема, наприклад, перегляду меж деяких районів, як це мало місце з районом Горган, від якого був відокремлений район Красна [3].

В. Zemanek при здійсненні фітогеографічного поділу північно-західної частини Східних Карпат [19] не обмежився адміністративними межами Польщі. Дослідник вважав, що Верхньодністерські Бескиди, сусідні з територією РЛПН, слід включити до підрайону Низькі Бещади, виділеного ним у польській частині Східних Карпат.

Згідно комплексного фітогеографічного районування Карпат Л.О. Тасенкевич [4], територія РЛПН знаходиться у межах сектора Східні Карпати, Східнобескидського округу, в районі Сянсько-Верхньодністерських Бескид. У Східнобескидський округ, крім районів Бещади та Сянсько-Верхньодністерського (в межах останнього розглядається і виділений В. Zemanek підрайон Низькі Бещади [19]), також увійшли сусідні райони – Сколівські Бескиди і Буківський.

"Якщо територія, яка підлягає районуванню, недостатньо досліджена у флористичному відношенні, в основу виділення окремих одиниць районування доцільно покласти наявність ендемічних або реліктових видів. Саме ці види підкреслюють флористичну специфіку тієї чи іншої ділянки території. В окремих випадках можна використати також характерні й цікаві у фітогеографічному розумінні види, наприклад середземноморські, аркто-альпійські тощо. Чим більше характерних видів і чим значніша їх роль в рослинному покриві, тим вища цінність одиниць, виділених на основі цих видів" [8]. Польські ботаніки, окрім ендемічних та реліктових таксонів, використовують як характерні для фітогеографічного розмежування гірських флор також монтанні та ксеротермні види.

Цими ж засадами слід користуватись і при визначенні місця певної території у певній схемі поділу регіону. Для детального флористичного районування найкраще скористатися критерієм схожості та відмінності видового складу рослин [6, 8, 9], що й

було зроблено для з'ясування місця флори РЛПН у фітогеографічному районуванні Карпат. Порівнювали список ендемічних, монтанних та ксеротермних видів флори парку із флористичним списком польської частини території Східних Бескид [18], оскільки узагальнених даних про склад флори української частини Бескид та Східних Бескид в цілому поки що немає. При порівнянні особливу увагу звертали на характерні види та підвиди: ендеми, східнокарпатські, монтанні та ксеротермні. Оскільки флору РЛПН порівнювали з флорою польської частини Східних Бескид, були використані підходи польських авторів. Слід зазначити, що польські ботаніки при фітогеографічному аналізі флори застосовують деякі поняття, які в нашій літературі трактуються дещо інакше, або взагалі не використовуються, тому наводимо кілька визначень.

Зокрема, види рослин, що ростуть у горах, діляться на три великі групи [12]:

- монтанні види, центр їхнього поширення – в горах;
- рівнинні таксони, центр поширення на рівнині, у горах поширені спорадично у нижчих положеннях;
- немонтанні види: центр поширення – на рівнині, але з великою частотою трапляються у горах (індиферентні види).

Ксеротермні види рослин – типовий приклад немонтанного (індиферентного елемента), відіграють вагомий індикаторну роль щодо кліматичних умов (це видно на прикладі різниці, яка простежується у кількісних відмінностях поширення представників цих груп у гірських регіонах.). Ксеротермні види – це екологічна група рослин, пов'язаних із сухими і теплими, найчастіше відкритими місцевиростаннями ("степові" види). Такі біотоми – відкриті сонячні місця, кам'яні виходи, річкові долини і т.п., трапляються у горах зрідка, переважно у нижчих положеннях. Із збільшенням висоти над рівнем моря кількість ксеротермних видів зменшується, вони не можуть подолати кліматичного бар'єру. Внаслідок господарської діяльності людини утворилися вторинні й напівприродні біотоми, сприятливі для ксеротермних видів – пасовища, сіножаті, залізничні полотна, дороги, поля, рудеральні ділянки [19].

На території РЛПН росте відносно невелика кількість ендемічних видів і підвидів: 5 ендемів Східних Карпат – *Aconitum moldavicum* subsp. *hosteanum* (Schur) Graebn. et P.Graebn., *A. degenii* Gáyer, *Centaurea phrygia* L. subsp. *carpatica* (Porc.) Dostál (syn. *C. carpatica* (Porc.) Porc.), *Euphorbia carpatica*, *Melampyrum saxosum* Baumg., та 4 субендеми Карпат – *Aconitum moldavicum* Hacq. ex Reichenb. subsp. *moldavicum* (Карпати, Поділля); *Centaurea mollis* Waldst. et Kit. (Карпати, Динарські гори); *Cardamine glanduligera* O.Schwarz (Карпати, Шльонзька, Сандомирська котловина, пуца Сандомирська, Любельська височина, Волинь, Поділля, Кодри, Сербія); *Symphytum cordatum* Waldst. et Kit. ex Willd. (Карпати, Волинь).

Із 41 східних (центр поширення у Східних Карпатах) та західних (центр поширення у Західних Карпатах) монтанних видів і підвидів [19], у флорі РЛПН, окрім вже згаданих ендемічних і субендемічних видів і підвидів, зафіксовано наступні східнокарпатські види: *Alnus viridis*, *Aposeris foetida*, *Dianthus barbatus* subsp. *compactus*, *Lathyrus laevigatus* (Waldst. et Kit.) Gren., *Telekia speciosa* (Schreber) Baumg., *Veratrum album* L.; східний немонтанний вид *Glechoma hirsuta* Waldst. et Kit. та західний немонтанний вид *Hypericum humifusum* L.

Спільних з Бещадами у флорі РЛПН є 68 монтанних видів і підвидів: *Abies alba*, *Acer pseudoplatanus* L., *Aconitum moldavicum* subsp. *moldavicum*, *Adenostyles alliariae* (Gouan) A. Kerner, *Alchemilla crinita* Buser, *A. glabra* Neygenf., *Alnus incana* (L.) Moench,

A. viridis, *Anthriscus nitida* (Wahlenb.) Garcke, *Aposeris foetida*, *Aruncus dioicus* (Walter) Fernald, *Athyrium distentifolium* Tausch ex Opiz, *Blechnum spicant* (L.) Roth, *Cardamine glanduligera* O.Schwarz, *Cardaminopsis halleri* (L.) Hayek, *Carduus personata* (L.) Jacq., *Centaurea mollis*, *Chaerophyllum hirsutum* L., *Cicerbita alpina* L., *Cirsium erisithales* (Jacq.) Scop., *Dactylorhiza sambucina* (L.) Soó, *Dianthus barbatus* subsp. *compactus*, *Doronicum austriacum*, *Dryopteris affinis* (Lowe) Fraser-Jenkins, *D. dilatata* (Hoffm.) A.Gray, *Euphorbia carpatica*, *Festuca drymeja* Mert. et Koch in Röhl. *Galanthus nivalis* L., *Gentiana asclepiadea* L., *Geranium phaeum* L., *Gymnadenia conopsea* (L.) R. Br. subsp. *conopsea*, *Hieracium aurantiacum* L., *Homogyne alpina* (L.) Cass., *Huperzia selago* (L.) Bernh. ex Schrank et Mart., *Knautia dipsacifolia*, *Lathyrus laevigatus*, *Lonicera nigra* L., *Lunaria rediviva* L., *Luzula sylvatica* (Hudson) Gaudin, *Lysimachia nemorum* L., *Melampyrum herbichii*, *M. saxosum*, *Oreopteris limbosperma* (Bellardi ex All.) J.Holub, *Petasites albus* (L.) Gaertner, *P. kablikianus* Tausch ex Berchtold, *Picea abies* (L.) Karsten, *Polygonatum verticillatum* (L.) All., *Prenanthes purpurea* L., *Ranunculus serpens* Schrank G.López subsp. *nemorosus* (DC.) G.López), *Rosa pendulina* L., *Rubus hirtus* Waldst. et Kit., *Salix silesiaca* Willd., *Salvia glutinosa* L., *Sambucus racemosa* L., *Scilla bifolia* L., *Scrophularia scopolii* Hoppe in Pers., *Sedum telephium* L. subsp. *fabaria* (Koch) Kirschleger, *Senecio nemorensis* L. subsp. *fuchsii* (C.C.Gmelin) Čelak, *Senecio nemorensis* L. subsp. *nemorensis*, *Streptopus amplexifolius* (L.) DC., *Symphytum cordatum* Waldst. et Kit. ex Willd., *Telekia speciosa*, *Traunsteinera globosa* (L.) L.C.Richard, *Trifolium spadiceum* L., *Valeriana dioica* L. subsp. *simplicifolia* (Reichenb.) Nyman, *Valeriana tripteris* L. subsp. *austriaca* H.Walther, *Veratrum album*, *Veronica montana* L.

Ксеротермні види та підвиди флори РЛПН (35 видів, зірочкою (*) позначено адвентивні види): *Acinos arvensis* (Lam.) Dandy, *Agrimonia eupatoria* L., *Arenaria serpyllifolia* L., **Artemisia absinthium* L., *Astragalus glycyphyllos* L., *Campanula glomerata* L., *Cardaminopsis arenosa* (L.) Hayek, *Cerastium arvense* L., **Chaenorhinum minus* (L.) Lange in Willk. et Lange, *Coronilla varia* L., *Cuscuta epithymum* (L.) L., **Descurainia sophia* (L.) Webb ex Prantl, *Echium vulgare* L., *Erigeron acer* L., *Euphorbia cyparissias* L., *Galium verum* L., **Lathyrus tuberosus* L., **Lepidium campestre* (L.) R.Br. in Aiton, *Lychnis viscaria* L., *Medicago sativa* L. subsp. *falcata* (L.) Arcangeli, *Myosotis ramosissima* Rochel, **Onobrychis vicifolia* Scop., *Origanum vulgare* L., *Plantago media* L., *Poa compressa* L., *Polygala comosa* Schkuhr, *Primula veris* L., *Pulmonaria mollis*, *Ranunculus polyanthemos* L., **Reseda lutea* L., *Salvia verticillata* L., *Sedum acre* L., *Silene vulgaris* (Moench) Garcke, **Sisymbrium loeselii* L. та **Veronica polita* Fries.

Для Стрийсько-Сянської верховини, Верхньодністерських Бескид та польської частини Східних Бескид характерні ґрунти однакового типу – бурі гірсько-лісові, що є, крім безпосереднього межування територій, ще одним аргументом на користь правомірності порівняння флористичного складу рослинного покриву парку.

Кліматичні умови – основний обмежуючий фактор поширення монтанних та ксеротермних видів, що дає можливість порівнювати ці дві групи [19]. Співвідношення числа ксеротермних видів і підвидів та числа монтанних видів і підвидів (К/М) на певній території може слугувати одним із кількісних показників для здійснення фітогеографічного поділу [18]. Для флори РЛПН він становить 0,4, до аналогічного показника у польській частині Східних Карпат цей показник найближчий для малого географічного району гори Остре (найбільша висота 763 м н.р.м.) [19], що безпосередньо межує з територією РЛПН у його північній частині.

Висновки

Результати співставлення видового складу флор РЛПН й польської частини Східних Бескид, показників співвідношення числа ксеротермних видів і підвидів та числа монтанних видів і підвидів (К/М), загального характеру рослинності та ґрунтових особливостей підтверджують належність території РЛПН до району Сянсько-Верхньодністерських Бескид, Східнобескидського округу, у межах сектора Східні Карпати за схемою комплексного фітогеографічного районування Карпат Л.О. Тасенкевич [4].

- 1 Дідух Я.П., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Геоботанічне районування України та суміжних територій // Укр. бот. журн. – 2003. – 60, № 1. – С. 6-17.
- 2 Маринич О.М., Пархоменко Г.О., Петренко О.М. та ін. Удосконалена схема фізико-географічного районування України // Укр. геогр. журн. – 2003. – № 1. – С. 16-21.
- 3 Тасенкевич Л.О. Місце межиріччя Ріки-Тересви у флористичному районуванні Українських Карпат // Укр. бот. журн. – 1986. – 43, № 2. – С. 30-33.
- 4 Тасенкевич Л.О. Регіональний фітогеографічний поділ Карпат // Наук. зап. Держ. природозн. музею НАН України. – Львів, 2004. – Т. 19. – С. 29-39.
- 5 Тахтаджян А.Л. Флористические области Земли. – Л.: Наука, 1978. – 247 с.
- 6 Толмачев А.И. Введение в географию растений. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – 244 с.
- 7 Цись П.Н. Геоморфологічні райони // Природа Львівської області. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1972. – С. 27-40.
- 8 Чопик В.І. Флористичне районування Українських Карпат // Укр. бот. журн. – 1969. – 26, № 4. – С. 3-16.
- 9 Шеляг-Сосонко Ю.Р. О конкретной флоре и методе конкретных флор // Ботан. журн. – 1980. – 65, № 6. – С. 761-774.
- 10 Futák J. Fytogeografické členění Slovenska // Flora Slovenska. – Bratislava: Vydavatel. Sloven. akad. vied, 1966. – Т. 1. – S. 535-538.
- 11 Hodálóvá I. Taxonomy of the *Senecio nemorensis* group (*Compositae*) in the Carpathians // Biologia. – 1999. – Vol. 54. – P. 395-404.
- 12 Kornaś J., Medwecka-Kornaś A. Geografia roślin. – Warszawa: W-wo Naukowe PWN, 2002. – 634 s.
- 13 Miłka J. The genus *Aconitum* L. (Ranunculaceae) in Poland and adjacent countries. A phenetic-geographic study. – Kraków: Zakład Poligraf. U-tu Jagiellońskiego, 2008. – 204 p.
- 14 Pawłowski B. Szata roślinna gór polskich // Szata roślinna Polski. – Warszawa: PWN, 1972. – Т. 2. – S. 189-252.
- 15 Pax F. Grundzüge der Pflanzenverbreitung in den Karpathen. (Die Vegetation der Erde). – Leipzig, 1898. – B. 1. – 270 s.
- 16 Savulescu T. Der Biogeographische Raum Rumäniens (Die Floristischen Provinzen und Bezirke Rumäniens) // Annal. de la faculte d' Agronomie de Bucarest. – 1940. – 1, № 1. – P. 1-50.
- 17 Tassenkevich L. Flora of the Carpathians. Checklist of the native vascular plant species. – Lviv: SNHM, 1998. – 609 с.
- 18 Zemanek B. Mountain taxa versus xerothermic taxa in the Polish East Carpathians and their indicator value in phytogeographical investigations // Zesz. nauk. u-tu Jagiellońskiego. Prace botan. – 1991. – Zesz. 22. – S. 55-80.
- 19 Zemanek B. The phytogeographical character of the north-western part of the Eastern Carpathians (S.E. Poland) // Veröff. Geobot. Inst. ETH, Stiftung Rübel. – Zürich, 1992. – Vol. 107. – P. 265-280.

Державний природознавчий музей НАН України, м. Львів
e-mail: echium@ukr.net